

ZAŠTITA PRAVA ČOVEKA I SUBJEKTIVITET POJEDINCA U SVETLU MEĐUNARODNE TEORIJE I PRAKSE

Apsolutni i nekontrolisani državni suverenitet, prema tradicionalnom shvatanju, bio je jedina stvarnost u međunarodnim odnosima; a državni interes jedino merilo. Međunarodnu zajednicu činile su samo države. Njihovom saglasnošću stvarano je međunarodno pravo i ništa ih nije obavezivalo osim onoga što su same prihvatile. Pojedinaac je mogao da opšti sa spoljnim svetom preko vrlo uzanih kanala. Ukoliko je odnose pojedinaca na međunarodnom planu trebalo zaštititi, jedino država čiji je državljanin mogla mu je, ali nije morala, tu zaštitu pružiti.

Takvo stanje vladalo je skoro tri veka. Nove potrebe nametale su, međutim, i nova rešenja. Sve češći međudržavni kontakti lomili su ustaljene principe međusobnog antagonizma država. Da bi opstale one su morale da se otvaraju prema ostalim članovima međunarodne zajednice: u početku vrlo oprezno sa puno nepoverenja, a kasnije sa manje takvih predrasuda. Države se odriču izvesnih prerogativa suvereniteta što za posledicu ima sve veći značaj međunarodnog prava. Ono se infiltrira u unutrašnji poredak ostavljajući sve manje mesta unutrašnjoj nadležnosti. Sve se više apstrahuje shvatanje o nadprirodnom i neodgovornom biću — državi, a čovek i na međunarodnom planu dobija određena prava i obaveze. No, ne ostaje se samo na deklaracijama; ljudska prava postala su predmet i određene zaštite ne samo kao masovna prava, već i kao prava pojedinaca. Ti činioci ojačali su gledište internacionalista o subjektivitetu pojedinca u međunarodnom pravu — sve veći broj pisaca potvrdu svojih stanovišta nalazi u zaštite ljudskih prava. Za njih je povezanost ova dva međunarodna instituta nesporna: u različitim vidovima zaštite treba tražiti osnovne elemente međunarodno-pravnog položaja pojedinca.

Izvestan broj pisaca, međutim, ne dovodi u vezu ove dve ustanove. Kvantitativno i kvalitativno intenziviranje međunarodne zaštite ima za njih značaja samo na planu humanizacije međunarodnog prava⁽¹⁾ i

¹ S. Dabrowa: „Międzynarodowe Środki ochrony praw człowieka w świetle Pak-
tow Praw Człowieka”, Państwo i prawo no 10/1967, str. 505.

proširenja demokratskih principa²). Ljudska prava, prema mišljenju pre svega pisaca iz istočnoevropskih zemalja, ostaju u unutrašnjoj nadležnosti država osim u slučajevima kad njihovo kršenje ugrožava međunarodni mir i bezbednost³). To se tim pre odnosi na zaštitu prava pojedinaca — samo teritorijalna država ima pravo jurisdikcije nad svojim državljanima. U potvrdu ovog stava iznose se pored političkih i pravni dokazi: Paktovi o pravima čoveka ne dozvoljavaju razmatranje „žalbi” bez saglasnosti država, a to opovrgava teorije o međunarodnopravnom subjektivitetu pojedinca⁴). Još se ističe da se zaštita pojedinca vrši putem unutrašnjeg, a ne međunarodnog prava i da međunarodni ugovori obuhvataju pojedince samo ako su njihove odredbe prihvaćene unutrašnjim zakonodavstvom⁵). Odvajanju ovih pojmova kao da teži i Juvigny. On ističe: „Međunarodna zajednica treba da osigura zaštitu prava čoveka i dozvoli pojedincu, koji je postao subjekt prava, da od nje zatraži i dobije efikasnu garantiju svojih prava”⁶). Oribe, urugvajski predstavnik u Ujedinjenim nacijama, polazeći od Povelje UN u čijim se članovima prava čoveka ne štite već samo proglašavaju, kaže: „priznavanje prava čoveka i osnovnih sloboda u Povelji znači i prećutno priznavanje pojedinca kao subjekta međunarodnog prava”⁷).

Do sličnih zaključaka dolaze i internacionalisti u čijim se radovima susrećemo sa simplifikiranim definicijama međunarodnih subjekata. Ovi autori posmatraju subjektivitet pojedinca, u svetlu njegovih prava i obaveza. Shvatajući da još uvek ne postoji efikasan mehanizam za zaštitu ljudskih prava ovi pisci se ograničavaju na konstataciju postojanja međunarodnog subjektiviteta pojedinca pošto čovek i na međunarodnom planu poseduje određena prava i obaveze. Neki od njih, ipak, priznaju i značaj zaštite čoveka. Paul Reuter, recimo, ističe da zbog nedostatka sredstava za realizaciju naših prava međunarodni subjektivitet pojedinca je nesavršen, ostaje čak samo na papiru⁸).

Zanimljiv je i zagonetan stav pisaca u čijim je radovima osnažena teorija o teleološkom i instrumentalnom karakteru međunarodnog prava u odnosu na pojedinca. Prema ovim piscima subjekt svakog prava, pa i međunarodnog, je pojedinac, a ne država. Ona je fikcija, personifikacija. Čovek je jedini cilj prava; pravo kao društveni fenomen svuda ima isti osnov pošto ima isti cilj — ono svuda vidi čoveka i ništa drugo osim čoveka⁹). I međunarodno pravo nije cilj za sebe, već sredstvo za postizanje cilja, a taj cilj je — čovek¹⁰). Jer, kako kaže Kelsen, ako

² Kurs Međunarodnog prava, T. I, Ponjatje i suščnost sovremennogo međunarodnog prava, Moskva 1967, str. 165.

³ J. Tomko: Vnutrenjaja kompetencija gosudarstva i OON, prevod sa slovačkog, Moskva 1963, str. 235; Predgovor Morozova istoj knjizi, str. 17; „La protection internationale des droits de l'homme”, Association internationale des juristes democrates, Bruxelles 1963, p. 9.

⁴ J. Arkadev, J. Igorev: „Pakti o pravah čeloveka”, Sovjetskoe gosudarstvo i pravo br. 5/1967, str. 38.

⁵ Kurs Međunarodnog prava, T. II, Osnovnie principi sovremennogo međunarodnog prava, Moskva 1967, str. 248.

⁶ P. Juvigny: „La protection juridique des droits de l'homme sur le plan international”, Revue internationale des sciences sociales no 1/1966, p. 61.

⁷ navedeno prema D. Ninčić: Problem suverenosti u Povelji i praksi Ujedinjenih nacija, Beograd 1967, str. 243.

⁸ P. Reuter: „Les principes généraux du droit international public”, Recueil des Cours 1951, T. 103, p. 498.

⁹ N. Politis: Les nouvelles tendances du droit international, Paris 1922, p. 77.

¹⁰ St. Glaser: „Der Einzelne vor dem Völkerrecht”, Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht nos 1—2/1966, S. 127.

¹¹ H. Kelzen: Opšta teorija prava i države, Beograd 1951, str. 324.

„međunarodno pravo ne bi trebalo da obavezuje i ovlašćuje pojedince, obaveze i prava koje utvrđuje međunarodno pravo ne bi imali uopšte sadržine i međunarodno pravo ne bi obvezivalo nikoga ni na šta”(11). Ovakav stav ne obesnažuje činjenica nedostatka bezbednosti prava pojedinaca, naročito sudske zaštite(12). Kelsen u delu knjige u kome iznosi individualistički obojeno stanovište o položaju pojedinca u međunarodnom pravu ne govori i o zaštiti prava čoveka, dok Scelle, iako utvrđuje nedostatke, posebno u pogledu pristupa pojedinaca međunarodnom sudstvu(13), ostaje pri svom stavu. Priznaje se, dakle, subjektivitet pojedinaca, ali se u isto vreme teži zaštititi njihovih prava. Bilo bi, inače, nerazumljivo razmatranje zaštite ako se polazi jedino od prava i obaveza pojedinaca, a subjektivitet je i bez te zaštite već bio priznat.

Znatno više pisaca međunarodnu zaštitu ljudskih prava uzima za polaznu tačku u razmatranju međunarodnog subjektiviteta čoveka. Ovaj odnos oni posmatraju svako iz svog aspekta upućujući zahteve prema subjektivnim kriterijumima. Otuda, iako im je zajednička platforma objektivno data, njihovi zaključci o međunarodnom položaju pojedinca nisu isti. Neki negiraju taj subjektivitet, dok ga drugi delimično priznaju. U pogledu argumenata njihovi zahtevi se u velikom broju slučajeva svode na jedan zajednički imenitelj: odsustvo *positio standi in judicio*. No, iz tog opšteg zahteva izvode se vrlo različiti zaključci, koji se kreću od priznanja subjektiviteta (istina specifičnog ili delimičnog) do potpuno negatorskog stava. Verdross, recimo, govori o pojedincu kao pasivnom subjektu. Poznati bečki profesor ovakav stav potkrepljuje sledećom činjenicom: čovek prema opštem međunarodnom pravu nema mogućnosti da podnese zahtev međunarodnim organima(14), već to mora da prepusti državi čiji je državljanin(15). Stoga, dakle, može biti reči samo o pasivnom subjektivitetu, za razliku od suverenih država, zajednice država i delimično katoličke crkve sa aktivnim položajem u međunarodnom pravu(16). Isti razlozi naveli su Dr. Čok da čoveku da atribut posrednog subjekta(17)

De Soto i Bourquin(18), polazeći sa isti pozicija kritikuju tezu o pojedincu kao objektu međunarodnog regulisanja; u isto vreme ističu da samo zbog tendencije o pretvaranju u samostalne subjekte ne mogu da mu se priznaju i kvaliteti potpunog subjekta. Jer, dijalog između pojedinca i međunarodnog prava moguć je samo preko određene transmisije — države. Ona vrši zaštitu pojedinaca pod svojom jurisdikcijom — supstituiše se na njihovo mesto i umesto njih podnosi pravni zahtev. I pored činjenice da je ovaj princip, u poslednje vreme, sve češće derogiran nizom pravnih pravila kojima se uspostavljaju neposredni odnosi između međunarodnog prava i pojedinaca, bez učešća države čiji je individua podanik, princip kao takav, nije izmenjen. Iz

¹¹ G. Scelle: „Le droit public et la théorie de l'état” u knjizi *Introduction à l'étude du droit*, T. I, Paris 1951, p. 99.

¹² A. Ferdross: *Međunarodnoe pravo*, ruski prevod izdanja iz 1955, Moskva 1959, str. 105.

¹³ A. Verdross: *Völkerrecht*, Wien 1959, S. 76.

¹⁴ *Ibidem*, S. 128.

¹⁵ V. Čok: *Pravni položaj žene i Ujedinjene nacije*, Beograd 1963, str. 18.

¹⁶ J. De Soto: „L'individu comme sujet du Droit des gens”, *Etudes en l'honneur de Georges Scelle*, T. II, Paris 1950, pp. 687—716.

¹⁷ M. Bourquin: „L'humanisation du droit des gens”, *Etudes en l'honneur de Georges Scelle*, T. I, Paris 1950.

tih razloga, smatraju pomenuti pisci, ove odnose treba smatrati izuzetkom od opšteg pravila. I pored izvesnih pozitivnih rezultata u regionalnim okvirima, najviši oblik direktnog odnosa pojedinac—međunarodno pravo — zaštita prava od strane njihovih nosilaca —, nije prihvaćen na univerzalnom planu, a iz toga sledi da doklegod čovek ne poseduje širu mogućnost da on sam osigura zaštitu svojih prava, postojaće samo težnja, manje ili više naglašena, u prilog priznanja tog subjektiviteta⁽¹⁹⁾.

Isti stav da čovek u međunarodnom pravu ima značaja samo ukoliko se nalazi u određenom odnosu prema državi zastupaju i pripadnici negatorske teorije. Oni polaze od činjenice da država, kada to hoće, pozajmljuje život pojedincu štiteći njegova prava na međunarodnom planu; kad joj, pak, tu zaštitu ne dozvoljavaju međunarodne okolnosti ona ostaje nema ma kako teška bila povreda tih prava. Ova zavisnost intervencije pojedinih država za zaštitu ljudskih prava od političke situacije u datom trenutku ne tiče se samo slučajeva zaštite prava pojedinaca pripadnika drugih država⁽²⁰⁾, već i sopstvenih državljana (pokazatelj je nesigurnost diplomatske zaštite). U potvrdu svojih zaključaka ovi pisci navode i stav Međunarodnog suda pravde, koji vršeci diplomatsku zaštitu država, ne postupa na osnovu prava pojedinca, već na osnovu sopstvenog prava⁽²¹⁾. Pošto se, prema tome, samo država javlja u ulozi pokretača proceduralnog mehanizma za implementaciju prava čoveka to pojedinac nema mogućnosti da kao subjekt istupa u međunarodnim odnosima.

Iako, dakle, imaju zajedničku platformu sa pripadnicima kompromisne teorije, ovi pisci ne priznaju čak ni delimični subjektivitet pojedinca; čovek je za njih samo deo apstraktnog bića koje se zove država — van njenog imperijuma potpuna zaštita čoveka je samo lepa iluzija, ali ne i međunarodna stvarnost.

II.

Pomenuti pisci zastupaju, dakle, dva suprotna shvatanja. S jedne strane, izvesni od njih međunarodni subjektivitet pojedinca ne dovode u vezu sa zaštitom ljudskih prava; s druge strane, i oni koji taj odnos priznaju ne polaze od objektivno postojećeg stanja stvari. Naime, većina njih u prvi plan stavlja izvestan oblik zaštite i u stepenu njegovog ostvarenja sagledava i subjektivitet pojedinca. U vezi sa tim postavlja se pitanje: ne treba li ostvarivanje prava čoveka sagledavati u kontekstu zaštite u njenom opštem obliku, pridajući prevashodni značaj njenom faktičkom postojanju, a potiskujući u drugi plan različite oblike njenog manifestovanja? Tek tada je moguće, čini se, objektivno sagledati položaj pojedinca; situacija međunarodnopravnog subjektiviteta individue bila bi u neposrednoj zavisnosti od opšteg oblika zaštite, a samim tim poslužila bi kao objektivna platforma za zasnivanje i teoretskih

¹⁹ izvesni autori smatraju da i pri takvoj mogućnosti pojedinac ostaje „korisnik“ jednog sistema koji su stvorili drugi subjekti — Đ. Ninčić: op. cit, str. 250—251.

²⁰ takav sistem zaštite, pored ostalih akata, sadrži i Pakt o građanskim i političkim pravima čoveka. U Paktu se, međutim, ne vidi da li se zaštita odnosi i na pojedince.

²¹ u tom smislu izjasnio se Stalni sud Međunarodne pravde u slučaju *Mavrommatis* 30. avgusta 1930. godine. — Publications de la Cour permanente de Justice Internationale, Série A, N 2, p. 12.

stavova. Ukoliko bi objektivno postojala i osiguravala uživanje prava i na međunarodnom planu, odnosno ukoliko bi bila bliže ili dalje od tog cilja, u toj meri bi i međunarodni subjektivitet pojedinca bio u direktnom proporcionalnom odnosu sa ovom zaštitom.

Ovom prilikom treba, takođe, jasno dvojiti pravnu tehniku od suštine stvari. U prvi plan ne treba stavljati tehnički pristup procesu ostvarenja prava čoveka koji se ispoljava u brojnim oblicima. Treba imati u vidu sam fakt zaštite i od nje polaziti kao od polazne pretpostavke opredeljujući se za jedno ili drugo teorijsko shvatanje tek kada je jasno sagledan njen obim i intenzivnost. Ovi razlozi navode nas da izložimo objektivno stanje međunarodne zaštite naših prava, ne samo ispitujući ono što je do danas učinjeno, nego navodeći i meke oblike koji zbog svojih nedostataka ne mogu u većoj meri uticati na stanje u ovoj oblasti.

Još u XIX veku humanitarne intervencije nametnule su shvatanje praktičnog ostvarenja zaštite prava ljudi na međunarodnom planu i pored vidnih nedostataka u pogledu aktera zaštite, uslova zaštite i drugih nedostataka, kojima su ove vrste intervencija obilovale. Jedan od njihovih najvećih nedostataka krije se u nepostojanju objektivnosti prilikom preduzimanja akcije, jer zbog nepostojanja organizovane međunarodne zajednice situacije protiv koji treba intervenisati nisu bile objektivno procenjivane. Danas, mnogi slučajevi iz prakse Ujedinjenih nacija, govore da je ovo stanje umnogome prevaziđeno, objektivnost postignuta i da su države ugovornim tekstom (Poveljom UN) obavezane da sprovedu akciju za zaštitu ljudskih prava. Mora se, ipak, konstatovati da se ove akcije sprovode ne radi zaštite prava pojedinaca, nego za zaštitu masovnih prava ljudi, prava jedne mase ljudi, koja i danas nameće potrebu postojanja humanitarne intervencije i njene primene. Ovploćenje ove zaštite predstavljaju brojne rezolucije Generalne skupštine i Saveta bezbednosti. One su nametale političke ili ekonomske sankcije protiv država koje na svojoj teritoriji nisu poštovale opšti minimalni standard prava ljudi. Ovde pre svega mislimo na problem Južno-afričke Republike⁽²²⁾ i njenu politiku aparthejda kojom se Ujedinjene nacije bave od svog nastanka do danas, i problem Južne Rodezije koja je jednostranim proglašenjem nezavisnosti pred svetsku međunarodnu organizaciju postavila još jedan problem u ovoj oblasti.

Ostajući na terenu zaštite masovnih prava ljudi moramo aktima koje su Ujedinjene nacije donosile, imajući stalno pred sobom ostvarenje ciljeva inaugurisanih Poveljom UN i Sveopštom Deklaracijom o pravima čoveka, da dodamo još jedno važno sredstvo — Konvenciju o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije⁽²³⁾. Ovaj tako važan akt usvojila je Generalna skupština 21. decembra 1965. godine⁽²⁴⁾. Konvencija je došla kao

²² o sankcijama preduzetim protiv Južno-afričke Republike, ranije Unije, videti Jacques Soubeyrol: „L'action internationale contre l'apartheid”, *Revue générale de Droit International Public* no 2/1965; G. F. Tatrov: „Primenenie kolektivnih sankcij k JuAR nastojatelnoe trebovanie narodov”, *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* br. 12/1965, str. 120—122.

²³ najpre je bio izrađen predlog Konvencije koji je usvojila Komisija za prava čoveka. O predlogu videti Boško Jakovljević: „Razvoj u oblasti prava čoveka u 1964. godini” u delu pod naslovom „rasna diskriminacija”, *Godišnjak Instituta za međunarodnu politiku i privredu*, Beograd 1964, str. 1225. i dalje.

²⁴ rezolucija br. 2106(XX). Za tekst Konvencije videti *Spoljnopolitičku dokumentaciju* br. 1/1966, str. 3—10.

nastavak jednoglasno usvojene rezolucije Generalne skupštine²⁵) pod imenom „Deklaracija Ujedinjenih nacija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije”⁽²⁶⁾; ona je, na taj način, dobila ulogu „probnog balona” za ispitivanje javnog mnjenja o ovom pitanju. O merama koje će biti preduzete za zaštitu od rasne diskriminacije u Deklaraciji se nalaze samo nagoveštaji: „Svako će imati pravo na efikasno sredstvo i zaštitu od ma kakve diskriminacije koju može trpeti zbog pripadništva rasi, boji ili etničkom poreklu u pogledu osnovnih prava i sloboda pred nezavisnim nacionalnim sudovima koji su nadležni da se bave ovom materijom”⁽²⁷⁾, bez preciziranja i konkretizacije tih sredstava. Odmah se, međutim, vidi da to nije glavni nedostatak ovakve formulacije. Sadržina ovog stava, koji dozvoljava samo sredstva u nacionalnim okvirima, doprinosi najviše ovom zaključku. Jer, ako je rasna diskriminacija sastavni deo politike jedne zemlje onda su njome prožeti svi njeni organi i institucije; samim tim međunarodna zajednica lišena je mogućnosti da vrši uticaj na one države protiv kojih je ovakva zaštita i uperena⁽²⁸⁾. U tom pogledu Konvencija je otišla dalje: detaljnije je razradila mere implementacije u skladu sa kojima će države ugovornice „kad to okolnosti budu opravdavaju, na socijalnom, ekonomskom, kulturnom i drugim poljima preuzeti posebne i konkretne mere da obezbede odgovarajući razvoj i zaštitu izvesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji im pripadaju kako bi im obezbedile puno i jednako uživanje prava čoveka i osnovnih sloboda”⁽²⁹⁾ Imajući u vidu samo ovaj član, stiče se utisak da je i zaštita fizičkih lica — pripadnika određenih rasnih grupa — u punoj meri obezbeđena. Međutim, ako stav 2. člana 2. posmatramo u vezi sa članom 14 pomenute Konvencije, zaštita pojedinaca u znatnoj meri gubi prvobitni značaj. Naime, član 14, slično članu 25. Rimske Konvencije, priznaje nadležnost Komiteta za uklanjanje rasne diskriminacije „da prima i razmatra obaveštenja od pojedinaca ili grupa pojedinaca... koji smatraju da su žrtve povrede”, pod uslovom da je država, pod čijom se jurisdikcijom ova lica nalaze, izjavila da priznaje nadležnost ovog Komiteta i u ovim slučajevima. Drugo ograničenje pokretanja postupka od strane pojedinaca sadrži član. 17. U njemu se broj potpisnika Konvencije ograničava na države članice Ujedinjenih nacija i bilo koje od specijalizovanih agencija, učesnice u Statutu Međunarodnog suda pravde i one države koje Generalna skupština UN pozove da postanu strane ugovornice ove Konvencije. S druge strane ne sme se prenebregnuti ogroman uticaj koji Konvencija može da izvrši u današnjem svetu. Postiće saglasnost da se i pojedinci obraćaju Komitetu ako smatraju da su im prava povređena, u jednoj tako osetljivoj materiji kakva je rasna diskriminacija, i pored iznetih ograničenja, znači mnogo. Potrebno je samo uporediti neke konvencije donete u okviru Evropskog saveta, u kojima države zbog različitog stepena ekonomskog i socijalnog razvoja

²⁵ rezolucija br. 1904(XVIII) od 20. novembra 1963. godine.

²⁶ za tekst videti spoljnopolitičku dokumentaciju br. 1/1964, str. 4. kao i dodatak knjige Ranka Petkovića: Dvadeset godina Ujedinjenih nacija, Beograd 1965, str. 292. i dalje.

²⁷ stav 2. člana 7. pomenute Deklaracije.

²⁸ to pitanje postavlja i A. Pugliesi: „Le droit International et les Droits de la Personne humaine”, Revue de Droit International de sciences diplomatiques et politiques no 3/1964, p. 326.

²⁹ stav 2. člana 2. pomenute Konvencije.

nisu mogle da dođu do saglasnosti oko načina implementacije prava čoveka, iako se radilo o državama sa istovetnim društvenim uređenjem, sa ovom Konvencijom, na čijem su ostvarenju učestvovala i zemlje sa potpuno različitom društvenom strukturom, pa videti da je na ovom polju postignut zaista značajan korak.

Pokazalo se da na svetskom planu nije moguće ostvariti neposrednu individualnu zaštitu prava ljudi zbog bojazni da to može da predstavlja mogućnost neopravdanog mešanja u unutrašnje stvari drugih država; preosetljivost država kad se radi o njihovoj suverenosti, na taj način, bila bi ozbiljno dovedena u pitanje. Istočne zemlje, poučene iskustvom iz ranijih godina, energično su se suprotstavljale svakoj internacionalizaciji prava čoveka, osim ako se ne radi o ugrožavanju mira i međunarodne bezbednosti⁽³⁰⁾. Sve je to uticalo da se, za razliku od Organizacije Ujedinjenih nacija⁽³¹⁾, u pogledu individualne zaštite čoveka, znatno više učinili na regionalnom planu. Glavni razlozi ovog progressa ležali su u posebnim vezama zemalja pojedinih regiona, gde je dominantan karakter imao faktor istovetnosti društveno-političkog uređenja dotičnih zemalja. Mogućnost ostvarenja najvišeg oblika zaštite čoveka putem direktnog pristupa međunarodnim instancama postala je tako stvarnost u regionalnim okvirima⁽³²⁾. Sama ta činjenica otvorila je put konstataciji pojedinih internacionalista o čovekovom subjektivitetu u regionalnim razmerama⁽³³⁾. Zastupnici ove teze pozivaju se na mehanizam za zaštitu čovekovih prava izgrađen 1950. godine, na osnovu ideje nabučene u Rezoluciji usvojenoj 1929. godine u Institutu za međunarodno pravo⁽³⁴⁾. U Rimu je, 4. novembra iste godine doneta Konvencija o zaštiti prava čoveka i osnovnih sloboda (Evropska Konvencija o pravima čoveka)⁽³⁵⁾ kojom su države „po prvi put u istoriji... prihvatile odgovornost za svoje postupke prema građanima pred međunarodnim tribunalom”⁽³⁶⁾. U skladu sa pomenutom Konvencijom, koju neki smatraju osnovom Ustava ujedinjene Evrope⁽³⁷⁾, osnovana su dva organa za zaštitu prava čoveka: Evropska Komisija⁽³⁸⁾ i Evropski sud za prava čoveka⁽³⁹⁾. Pitanje koje se u vezi sa tim postavlja odnosi se na nadlež-

³⁰ J. Tomko: op. cit, str. 235; Morozov: op. cit, str. 15.

³¹ G. Guyomar: „Nations Unies et Organisations Régionales dans la protection des droits de l'homme”, Revue générale de Droit International Public no 3/1964, pp. 687—707.

³² Međunarodno udruženje demokratskih pravnikâ, na svojoj sednici u Briselu 1963. godine založilo se protiv mogućnosti pojedinaca da se obrate međunarodnoj jurisdikciji protiv svoje sopstvene države pošto bi to, prema njihovom mišljenju, predstavljalo „izvore sukoba”, Association...: op. cit, p. 44.

³³ J. Boulouis: „Cour de Justice des Communautés européenne”, Annuaire français de Droit International 1963, p. 432; F. Battaller: „Le juge interne et le droit communautaire”, Annuaire français de Droit International 1963, p. 739; M. A. Eissen: „Jurisprudence de la commission européenne des droits de l'homme”, Annuaire français de Droit International 1963, p. 726; P. Duclos: Le Conseil de l'Europe, Presses universitaires de France, édition „Que sais-je?”, Paris 1964, p. 21.

³⁴ A. Verdross: Inauguralrede, 50. Session des Institut de Droit international in Salzburg, 3. September 1961, Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht nos 3—4/1964, S. 320.

³⁵ prava koja sadrži Konvencija dopunjena su dopunskim protokolima. Ima ih ukupno pet. Za tekst prvog protokola videti Yearbook on Human Rights for 1952, pp. 411—412; za tekstove ostalih videti Council of Europe, European Convention on Human Rights, Collected Texts, Strasbourg 1966, Section I.

³⁶ A. Pugliesi: op. cit, p. 329.

³⁷ P. Modinos: „Deuxième colloque international sur le Convention européenne des droits de l'homme”, Revue hellénique de Droit international nos 1—4/1966, p. 304.

³⁸ C. Eustathiadès: „Les recours individuels à la Commission Européenne des Droits de l'homme”, Festschrift für Jean Spiropoulos, Bonn 1957, pp. 3 et ss.

³⁹ R. Cassin: „La Cour Européenne des droits de l'homme”, Annuaire Européen 1959, Vol. VII.

nost ovih organa *ratione personae*. Neki autori⁽⁴⁰⁾ rezervišu samo za Komisiju pravo raspravljanja o peticijama koje primi na osnovu člana 25. Evropske Konvencije⁽⁴¹⁾, od lica čija su prava povređena. Tom prilikom ovi autori gube iz vida da i Evropski Sud, takođe, može da se „izjasni o jednoj tužbi koja u osnovi svojoj potiče od pojedinaca”⁽⁴²⁾, jer i Evropska Komisija može da bude jedna od stranaka pred Sudom. To znači da su prava pojedinaca zaštićena ne samo putem Komisije, već i pred Evropskim Sudom za prava čoveka⁽⁴³⁾.

U cilju što aktivnije zaštite, Komitet ministara Evropskog saveta ustanovio je jedan sistem sudske zaštite u korist onih pojedinaca koji su se obratili Komisiji radi zaštite svojih prava, a nemaju dovoljno finansijskih sredstava za troškove postupka⁽⁴⁴⁾. Formiran je i Evropski Komitet za pravnu saradnju⁽⁴⁵⁾. Ovaj ad hoc Komitet nadležan je, između ostalog, za „mogućnost za stranca da ostvari pravo na obeštećenje protiv države, zbog štetnih akata koje je neki službenik izvršio”⁽⁴⁶⁾.

Posle primera koje su dali Evropska Komisija i Evropski sud za prava čoveka došlo je do sklapanja brojnih ugovora u kojima se pojedincu omogućuje neposredna zaštita njegovih prava. Na ovom planu izdvajaju se Evropska zajednica za uglj i čelik, Evropska ekonomska zajednica, a i Evropski savet je u svom projektu kontrole međunarodnih kartela predvideo osnivanje Evropskog Suda istovetnog sa Evropskim Sudom iz Evropske Konvencije za prava čoveka⁽⁴⁷⁾.

U poslednje vreme sve se više govori i o donošenju jedne afričke konvencije o pravima čoveka. Sve veći broj pristalica opravdano nagoveštava realnost očekivanja da se uskoro i tamo dobije akt sličan Evropskoj Konvenciji⁽⁴⁸⁾. Regionalizam zaštite dobio bi time potpuniji i dublji značaj⁽⁴⁹⁾.

Jednu od glavnih komponenti značaj Evropske Konvencije predstavlja činjenica da je evropsko područje, kao i toliko puta u prošlosti, dalo primer za kojim treba ići⁽⁵⁰⁾. Samim tim pretpostavka da ono nije jedino, ili bolje reći neće biti jedino, obogaćeno mogućnošću zaštite prava čoveka pojavom njihovih nosilaca pred određenim međunarodnim forumom, dobila je u težini i ozbiljnosti. Ovo pravo daje, naprimmer, i član XXIV Američke Deklaracije o pravima i dužnostima čoveka proklamovanoj na Američkoj međunarodnoj konferenciji u Bogoti 1948.

⁴⁰ S. Deirmenzoolou—Panayotopoulou: „La Charte sociale européenne et l'influence de la Déclaration universelle des droits de l'homme”, *Revue hellénique de droit international* nos 1—2/1965, p. 147.

⁴¹ U 1966. godini broj država koje su prihvatile nadležnost Evropske Komisije za prava čoveka da prima peticije od strane pojedinaca iznosio je 11. Jedino Kipar, Grčka, Italija i Turska nisu bile prihvatile ovaj postupak.

⁴² B. Babović: „Evropska Konvencija za zaštitu prava čoveka”, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 3/1958, str. 511.

⁴³ W. Bishop: „General Course of public international Law”, *Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye* 1965, T. 115, p. 274.

⁴⁴ rezolucija (63) 18 od 25. oktobra 1963. godine.

⁴⁵ rezolucija (63) 29 od 13. decembra 1963. godine.

⁴⁶ J. Velu: „Action accomplie en 1963 par le Conseil de l'Europe dans le domaine du droit”, *Revue de droit international et de droit comparé* no 3/1964, pp. 129, 138.

⁴⁷ L. Focsaneanu: „Les pratiques Commerciales restrictives et le droit international”, *Annuaire français de Droit International* 1964, pp. 289 et 291.

⁴⁸ *Annuaire de la Convention européenne des droits de l'homme* 1961, p. 657.

⁴⁹ postoji i gledište da Evropska Konvencija može da posluži kao uzor samo onim delovima sveta na sličnom nivou privrednog, društvenog i pravnog razvoja — B. Vukas: „Konvencije evropskog savjeta o zaštiti prava čovjeka”, *Politička misao* br. 3/1967, str. 449.

⁵⁰ A. Pugliesi: op. cit. p. 326.

⁵¹ Acte final de la 9-e conférence internationale américaine, Union Panaméricaine,

godine⁽⁵¹⁾. Na njoj je, u isto vreme, preporučeno formiranje jednog među-američkog suda za zaštitu prava čoveka⁽⁵²⁾. Sličan predlog za osnivanje ovakvog suda dao je i međuamerički savet pravnikâ usvojivši, u Rio de Žaneiru, rezoluciju od 13. juna 1950. godine⁽⁵³⁾. Treba dodati da se nije ostalo samo na predlozima, već su izvesni rezultati ostvareni i u praksi. U toku 1959. godine, ustavnoljena je Interamerička Komisija za prava čoveka kojoj mogu da se obraćaju i pojedinci⁽⁵⁴⁾. Događaji u Santo Domingu dali su priliku Komisiji da potvrdi opravdanost svog postojanja. Ona ju je iskoristila poslavši u Dominikansku Republiku komisiju kriminologa sa zadatkom da izvrši anketu o povredama prava čoveka⁽⁵⁵⁾. Odlučeno je i da se izradi nacrt Interameričke Konvencije o pravima čoveka. Za razliku od Evropske Konvencije koja sadrži samo građanska i politička prava, ova konvencija obuhvata i ekonomska i socijalna prava čoveka.

I pored sveg značaja Evropske Konvencije treba reći da svi akti koje je, u oblasti zaštite prava čoveka, donosio Savet ministara, ne raspoložu zaštitom kakvu je u život uvela Evropska Konvencija. Evropska socijalna Povelja⁽⁵⁶⁾, naprimer, uvodi sistem kontrole zasnovan na dvogodišnjim izveštajima koje države ugovornice treba da šalju Komitetu ministara⁽⁵⁷⁾. Postupak je skoro identičan sa zaštitom koju predviđa član 22. Ustava Međunarodne organizacije rada; Komitet ministara ovlašćen je jedino da „uputi svaku potrebnu preporuku svakoj od država ugovornica“⁽⁵⁸⁾.

Presude koje su donosili sudovi u okviru pojedinih Evropskih zajednica izričito govore u prilog regionalnog subjektiviteta čoveka. U potvrdu ovakvog mišljenja nedvosmisleno govori presuda br. 26/62 izrečena 5. februara 1963. godine od strane Suda pravde Evropskih zajednica⁽⁵⁹⁾. U skladu sa svojom ulogom iz člana 177. Ugovora o Evropskoj ekonomskoj zajednici, koji je u presudi 26/62 doprineo efikasnosti sudske zaštite pojedinaca ako su im povređeni prava i interesi zagarantovani ovim ugovorom, Sud je odlučio: „zajednica stvara jedan novi međunarodnopravni poredak u čiju korist su države ograničile, mada na užim područjima, svoja suverena prava, i čiji su subjekti ne samo države, nego podjednako i njihovi državljani“. Na taj način Sud je odbacio koncepciju Roemera (Avocat général) da se u sadašnjem stadijumu razvitka Evropske ekonomske zajednice države još uvek smatraju glavnim akterima u pomenutoj zajednici i jasno podvukao da su i pojedinci, pored država i institucija zajednice, subjekti prava u zajednici⁽⁶⁰⁾.

Washington 1948, Résolutions no XXX, pp. 39 et ss.

⁵² Ibid., Résolution no XXX, pp. 46—47.

⁵³ za tekst rezolucije videti Yearbook on Human Rights for 1950, pp. 427—428.

⁵⁴ detaljno o postupku i slučajevima iz prakse K. Vasak: „La protection internationale des droits de l'homme sur le continent américain“, Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht nos 1—2/1967, pp. 118 et ss.

⁵⁵ R. J. Dupuy: „Les Etats-Unis, l'OEA et l'ONU à Saint-Domingue“, Annuaire français de Droit International 1965, p. 106.

⁵⁶ za tekst videti La Charte sociale Européenne, Serie des Traités et Conventions Européens no 35, Résolution 218 (1962), Annuaire Européen, Vol X, 1962, p. 582.

⁵⁷ član 21. pomenute Povelje.

⁵⁸ član 29. pomenute Povelje.

⁵⁹ za tekst presude br. 26/62 videti Revue générale de Droit International Public 1963, pp. 417—422.

⁶⁰ o činjeničnom stanju ovog spora, kao i o različitim tumačenjima člana 177. videti Jean Amphoux: „A propos de l'arrêt 26/62 (Société N. V. Algemene Transport en Expeditie Onderneming Van Gend et Loos contre Administration fiscale néerlandaise) rendu le 5 février 1963 par la Cour de Justice des Communautés européennes“, Revue générale de Droit International Public no 1/1964, pp. 110—157.

Za razliku od stanja koje postoji u izvesnim regionalnim područjima, objektivna analiza sredstava u univerzalnim razmerama, svela bi se na konstataciju da potpuna zaštita prava pojedinaca stvarno ne postoji na svetskom planu. S druge strane, pak, stoji činjenica da je individualno pribegavanje međunarodnim instancama i ranije postajalo, a i danas je njegova prisutnost nepobitna. U tom smislu treba navesti Međunarodni sud za pomorski ratni plen iz 1907, koji je u članu 4. određivao da i pojedinac može da podnese tužbu ovom sudu. Direktni pristup imali su pojedinci i mešovitim arbitražnim sudovima osnovanim mirovnim ugovorima 1919/1920. godine.

I u novije vreme razvoj međunarodnog prava sa sobom je doneo niz primera direktnog pribegavanja pojedinaca međunarodnim instancama. Odmah posle Drugog svetskog rata zaštita izbeglica prešla je iz nadležnosti UNRE u nadležnost Međunarodne organizacije za izbeglice osnovane 1946. godine, a ova je radi uspešnijeg obavljanja poslova omogućila pojedincima, u skladu sa svojim Ustavom⁽⁶¹⁾, da se obrate određenom Savetu (Conseil des Recours) sa sedištem u Ženevi. Iste godine predloženo je stvaranje Komisije Ujedinjenih nacija za prava čoveka u čijoj bi nadležnosti bilo i ispitivanje žalbi podnetih od strane pojedinaca. Međutim, već na svom prvom zasedanju 1947. godine, Komisija je morala da se ogradi od ove svoje nadležnosti⁽⁶²⁾. Na taj način univerzalnost zaštite koja, kao što je već rečeno, danas predstavlja ideju vodilju i kranji rezultat svih nastojanja u domenu prava čoveka i pored tendencije za čije se ostvarenje zalaže izvestan broj pravnika, a koja bi delimično bila ovaploćena u pristupu pojedinaca Međunarodnom sudu pravde⁽⁶³⁾, nije do danas postignuta. I pored toga zaštita prava pojedinaca vrši se i pred ovim najvišim međunarodnim sudskim forumom⁽⁶⁴⁾. Iz toga neki autori izvlače zaključak da je na posredan način pojedinac već postao stranka pred ovim Sudom. Sa tog gledišta polazi profesor Roger Pinto, podvlačeći da je ograničenje nadležnosti *ratione personae* Međunarodnog suda pravde u pogledu pojedinca dovelo i do usvajanja drugih načina rešenja ovog pitanja⁽⁶⁵⁾. Mme Bastid u svom tečaju međunarodnog javnog prava održanom u Parizu u toku 1962/63. godine slično gledište potkrepljuje argumentom diplomatske zaštite pomoću koje je „Sud upoznao mnoge slučajeve koji se tiču pojedinaca”, dok Ferveau polazi od činjenice „obaveznog mišljenja” koje daje Međunarodni sud pravde. Na taj način, koristeći se zaobilaznim putevima, prava pojedinaca dobijaju zaštitu i pred ovim Sudom, razbijajući formalnopravne okvire njegove nadležnosti. U tom svetlu treba zauzeti stav i prema problemu kompatibiliteta „obaveznog mišljenja” sa dispozicijama člana 34. Statuta Međunarodnog suda pravde, problemu koji je dobio u aktu-

⁶¹ La Constitution de l'Organisation internationale pour des réfugiés, Annexe A, Principes généraux, paragraphe 2.

⁶² R. Brunet: La garantie internationale des droits de l'homme, Genève 1947, pp. 275 et ss.

⁶³ zahtevi da i pred centralnim sudskim organom organizovane međunarodne zajednice fizičko lice ima status stranke, nisu novi. Još je 1920. godine, kad se radio Statut Stalnog Suda međunarodne pravde odbor pravnika, koji je Društvo naroda zadužilo za izradu Statuta, predlagao da se i pojedincima omogući pravo direktne žalbe Sudu.

⁶⁴ J. Andrassy: Međunarodno pravosuđe, Zagreb 1948, str. 82.

⁶⁵ R. Pinto: La Cour internationale de Justice, J. Cl. Droit International, fasc. 216, no 36.

elnosti, a još više u značaju, pokretanjem ovog pitanja i od strane sudije Međunarodnog suda pravde, meksikanca Roberta Cordove⁽⁶⁶⁾. Time je potvrđeno da se ovog puta ne radi samo o teorijskim razmatranjima određenih problema, nego i o njihovom praktičnom značaju.

Polazeći sa istih pozicija demokratskih principa kojima i međunarodno pravo treba da obogaćuje svoju sadržinu, neki autori traže da i pojedinci budu stranke pred Stalnim arbitražnim sudom. Ova ideja o proširenju nadležnosti nije novog porekla s obzirom da se javila još na drugoj Haškoj konferenciji mira⁽⁶⁷⁾; tom prilikom razmatrano je samo pitanje o sporovima između država i nedržavnih strana. U svom punom intenzitetu javila se ova ideja nanovo posle Drugog svetskog rata, ali je tada izražena želja da Stalni arbitražni sud svoju organizaciju prilagodi i rešavanju sporova između država i pojedinaca. Međutim sva nastojanja i određenog broja poznatih internacionalista i Međunarodne trgovačke komore da Stalni arbitražni sud razmotri i mogućnost „prilagođavanja svoje organizacije rešenju sporova između država i pojedinaca”⁽⁶⁸⁾, nisu još uvek doveli do uspeha⁽⁶⁹⁾. Istina u tekstu pravilnika od februara meseca 1962. godine „Reglement d'arbitrage et de conciliation pour les conflits internationaux entre deux parties dont l'un seulement est un Etat”⁽⁷⁰⁾, ne vidi se dovoljno šta se podrazumeva pod pojmom stranke koja nije država, pa se javlja i mogućnost obuhvatanja i fizičkih lica ovim pojmom, naročito ako se ovaj pravilnik posmatra povezano sa „Komentárom koji se odnosi na pravilnik o arbitraži i mirenju”⁽⁷¹⁾ u kome stoji da je „Biro Stalnog arbitražnog suda redigovao model proceduralnih pravila koja se tiču rešenja parnica između država i organizacija ili privatnih osoba”⁽⁷²⁾. Ovakvo izdvojeno tumačenje ovog stava bilo bi, međutim, isuviše široko i netačno. To potvrđuje i činjenica da se na drugim mestima Komentara govori o „velikom privatnom društvu” ili „konzernu”, ili o „miroljubivom rešenju sukoba između vlade i privatnih organizacija”⁽⁷³⁾. Na taj način, i pored jasne tendencije, do ostvarenja mogućnosti da fizička lica budu stranke pred Stalnim arbitražnim sudom nije došlo.

S druge strane, sporovi između fizičkih lica i država „podležu rešenju u arbitražnom postupku”⁽⁷⁴⁾, saglasno nekim nomativnim aktima o kompetenciji arbitražnih sudova pojedinih država koji rešavaju sporove „među inostranim fizičkim i pravnim licima”⁽⁷⁵⁾, ukoliko se radi o međunarodnoj trgovačkoj arbitraži. To se vidi iz Evropske Konvencije o međunarodnoj trgovačkoj arbitraži⁽⁷⁶⁾ donetoj na konferenciji u Ženevi

⁶⁶ sudija Cordova pokrenuo je ovo pitanje u svom izdvojenom mišljenju — Cour Internationale de Justice, Recueil 1956, pp. 155 et ss.

⁶⁷ H. Wehberg: „Ein internationaler Gerichtshof für Privatklagen”, Die Friedens-Warte, Band 54 (1957/1958), S. 117 i dalje.

⁶⁸ J. P. François: „Le développement futur de la Cour permanente d'Arbitrage”, Nederlands Tijdschrift voor International Recht, Band 9/1962, p. 271.

⁶⁹ G. Guyomar: „L'arbitrage concernant les rapports entre états et particuliers”, Annuaire français de Droit International 1959, p. 333; Carabiber: „L'arbitrage international entre Gouvernements et particuliers”, Recueil des Cours 1950, T. 76, pp. 221 et ss.

⁷⁰ za tekst videti Archiv des Völkerrechts, Heft 2/1965, S. 187 i dalje.

⁷¹ Ibid., S. 195. i dalje.

⁷² kurziv naš, stav 2. pomenutog Komentara.

⁷³ prvi pasus Komentara.

⁷⁴ S. Gureev: „Evropejskaja konvencija o vnešnetorgovom arbitraže”, Sovetski ježegodnik međunarodnog prava 1963, str. 533.

⁷⁵ D. F. Ramzajcev: „Pravo primenjaemoe vnešnetorgovimi arbitražnimi sudami socialističeskih stran”, Sovetskoe gosudarstvo i pravo br. 12/1965, str. 55.

⁷⁶ za tekst videti Archiv des Völkerrechts, Heft 2/1965, S. 198. i dalje.

21. aprila 1961. godine, kojoj je prisustvovao niz zemalja kako istočne tako i zapadne Evrope, među kojima i Jugoslavija⁽⁷⁷⁾. Konvencija *expressis verbis* navodi da će se njene odredbe primenjivati „između fizičkih... lica, koja, u trenutku sklapanja Konvencije, imaju stalno boravište... u različitim državama ugovornicama”⁽⁷⁸⁾, a države ugovornice mogu da budu „države članice Evropske ekonomske komisije i države primljene u komisiju u savetodavnom svojstvu”⁽⁷⁹⁾. Sličan stav sadrži i „Arrangement relatif à l'application de la Convention européenne et sur l'arbitrage commercial international”⁽⁸⁰⁾ od 17. decembra 1962. godine koji u stavu 3. Uvoda i stavu 1. člana 1. takođe govori o fizičkim licima kao strankama u sporovima.

Zaštita fizičkih lica dobila je u širini i na planu izvršenja arbitražnih odluka, s obzirom da se Konvencijom od 10. juna 1958. godine, donetom pod patronatom Ujedinjenih nacija, 27 država ugovornica obavezalo da će priznavati i izvršavati arbitražne odluke koje su rezultat „spорова između fizičkih ili pravnih lica”⁽⁸¹⁾.

Prilikom raspravljanja o priznanju i razvoju čovekovih prava kao i njihovoj zaštiti i uticaju na međunarodni subjektivitet pojedinca, ne možemo, a da ne pomenemo i Ženevske Konvencije iz 1949. godine. Na to nas navodi njihov osnovni zadatak zaštita pojedinaca u oružanom sukobu⁽⁸²⁾, ali pre svega činjenica da ove konvencije u članovima 14. i 78. treće, kao i u članu 27. četvrte konvencije govore o čoveku kao subjektu međunarodnog prava. Ovakav stav potvrđuju i članovi 6. prve, druge i treće i član 7. četvrte konvencije⁽⁸³⁾ i zajedno sa prethodno navedenim umanjuju značaj shvatanja izvesnih teoretičara da se međunarodno pravo ne obraća direktno pojedincima, već da tu transmisiju između njih predstavlja država. U tom smislu Konvencije su još jedna potvrda shvatanja da se međunarodno pravo i neposredno obraća pojedincima, nezavisno od toga kojoj državi pripadaju, pored niza drugih primera koji to potvrđuju: piraterija, kršenje blokade, izbeglice, povreda podmorskih telegrafskih kablova i dr.

III.

Iz izloženih teorijskih shvatanja kao i praktičnih ostvarenja u oblasti međunarodnopravnog subjektiviteta pojedinca nameću se izvesni zaključci.

Autori koji međunarodnu zaštitu ljudskih prava ne dovode u vezu sa subjektivitetom pojedinca ovakvo shvatanje ne objašnjavaju dovoljno. Objašnjenje je, međutim, potrebno da bi se videlo koji su ih razlozi

⁷⁷ ratifikaciju ove Konvencije naša zemlja izvršila je 26. juna 1963. godine — Službeni list (Međunarodni ugovori i drugi sporazumi — dodatak) br. 12/1963, str. 736 i dalje.

⁷⁸ član I, tačka I stav a) pomenute Konvencije.

⁷⁹ član X, tačka I pomenute Konvencije.

⁸⁰ za tekst videti Archiv des Völkerrechts, Heft 2/1965, S. 206 i d.

⁸¹ A. de Palma-Carlos: „La procédure arbitrale en droit comparé”, Revue de droit international et de droit comparé, nos 3-4/1965, p. 186.

⁸² J. Patnogić: „Problem revizije Ženevskih konvencija za zaštitu žrtava rata iz 1949. godine, Priština 1965, str. 22.

⁸³ St. Glaser: op. cit, S. 123; izričito se navodi i član 3. zajednički svim Ženevskim konvencijama iz 1949. godine: „u članu 3. nalazimo... isticanje prava pojedinca i njegovu zaštitu” — J. Patnogić: op. cit, str. 22.

naveli da međunarodnu zaštitu posmatraju samo na planu humanizacije međunarodnog prava i proširenja demokratskih principa, a ne i kao faktor međunarodnog subjektiviteta pojedinca, da bi podcrtali neslaganje sa stavovima izvesnih teoretičara u čijim radovima čitamo da i priznanje subjektiviteta pojedinca znači, takođe, demokratizaciju i humanizaciju međunarodnog prava.

Ako se osvrnemo na dokaze iznesene u prilog shvatanja da međunarodna zaštita nije u vezi sa međunarodnim subjektivitetom pojedinca susrešćemo se, pre svega, sa shvatanjem da međunarodni ugovori obuhvataju pojedince samo ako su ih države sprovele u život svojim unutrašnjim zakonodavstvom. Od ovog teorijskog stava odustala je, međutim, sovjetska međunarodna praksa. U diskusijama oko implementacionih odredbi Paktova o pravima čoveka, Sovjetski savez je u početku insistirao na sličnom shvatanju: svaka država potpisnica preuzeće obavezu da jedino svojim unutrašnjim zakonodavstvom ostvaruje odredbe Paktova. No, na XXI. zasedanju Generalne skupštine Sovjetski savez je, glasajući za implementacione odredbe Paktova, odustao od tog stava⁽⁸⁴⁾ pošto se složio sa međunarodnim merama kontrole primene ovih akata. Tako danas imamo sledeću situaciju: Paktovi nameću obavezu državama ugovornicama da preduzmu mere zakonodavne ili bilo kakve druge prirode, odnosno da maksimum svojih raspoloživih sredstava obezbede puno vršenje prava priznatih Paktom kako bi svim pojedincima na njihovoj teritoriji obezbedile njihovo uživanje. To su, međutim, samo mere na nacionalnom planu. Pored njih predviđene su i mere na međunarodnom planu. U Paktu o građanskim i političkim pravima predviđena je nadležnost država ugovornica u pogledu ukazivanja drugim državama ugovornicama na nepoštovanje njegovih odredbi, a u Paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima predviđen je sistem periodičnih izveštaja o ispunjenju obaveza predviđenih Paktom.

Piscima koji zaštitu priznaju ulogu elementa međunarodnog subjektiviteta pojedinca mogu se staviti dve osnovne primedbe:

Prvo, izvestan broj internacionalista zaštitu prava čoveka vidi jedino u tekstu određenih akata; stvarni, praktični značaj tih odredbi za njih ne predstavlja suštinu stvari — dovoljno je da odredba postoji, a kako ona u praksi funkcionše od manjeg je značaja. Tako je došlo do preuveličavanja značaja Evropske Konvencije o pravima čoveka, jer se u obzir uzima odredba člana 25. u korist pojedinaca, a u manjoj meri rešeni sporovi, kojih je samo nekoliko procenata od ukupnog broja podnetih zahteva. Slučaj Grčke, posle vojnog udara, još rečitije govori o tome. Iako je obavezana Evropskom Konvencijom, ova zemlja, kolevka demokratije, ne poštuje ni minimalni standard prava čoveka. Svi ovi razlozi ističu potrebu ispitivanja ne samo ugovornih tekstova već i funkcionisanja njihovih mehanizama za zaštitu, iluzorno je postojanje teksta i prava njima predviđenih, ako njihova zaštita predstavlja mrtvo slovo na hartiji. Iz tih i sličnih razloga od značaja je pitanje u čijem bi odgovoru trebalo da učestvuju zastupnici shvatanja o pravima i obavezama kao dovoljnom uslovu za postojanje subjektiviteta? Kakva je korist od proglašavanja prava, ako te platonske deklaracije nisu praćene

⁸⁴ D. Ninčić: op. cit, str. 239.

i stvarnom zaštito? Treba li u ostvarenju tih prava računati na moralno-politička shvatanja država, na njihovu svest?

Pošto je praksa dala negativne odgovore na postavljena pitanja, može se poći od pretpostavke da je zaštita, kao instrument za sprovođenje u život onoga što je prisutno u tekstovima, neophodnost nametnuta sadašnjim stanjem u međunarodnim odnosima. Možda će nekada to biti nepotrebno, danas, međutim, dati nekome prava, a uskratiti mu njihovu zaštitu ne znači mnogo. Tek u slučaju obezbeđene zaštite može se govoriti o pravima, a ne o prostoj mogućnosti bez stvarnog značaja.

Druga primedba upućena onim internacionalistima u čijim se radovima oseća težnja da svoje subjektivne kriterijume stave iznad objektivno postojećeg stanja, u vezi je sa prethodnom konstatacijom o potrebi zaštite prava čoveka. Naime, postavlja se pitanje treba li subjektivitet pojedinca posmatrati u opštem kontekstu međunarodne zaštite ljudskih prava ili odgovor na ovo pitanje tražiti u okviru subjektivnih kriterijuma pojedinih autora. Prvi slučaj, čini se prihvatljivijim, jer on daje objektivniju platformu za zasnivanje teorijskih stavova. Njegovim prihvatanjem razlike u shvatanjima svode se na rezultat dobijen ispitivanjem te objektivno postojeće zaštite, a ne proizilaze iz različitih uslova postavljenih na nivo kriterijuma. Nije, recimo, od prevashodnog značaja da li zaštitu pokreće pojedinac ili neko drugi; važno je da li se ta zaštita vrši i u kojoj meri. Zbog toga i činjenica da pojedinac ne poseduje *locus standi in judicio* ne sme da bude jedini argumenat u tom smislu da negativna konstatacija o njoj znači završetak ispitivanja, jer bi to značilo da je ispitivanje završeno još pre nego što je započeto. Ovakvo rasuđivanje može da da pogrešne rezultate, a naime da stvarna zaštita prava pojedinaca može da postoji i bez aktivne legitimacije pojedinca. Član 34. Statuta Međunarodnog suda pravde, na primer, ne dozvoljava pojedincima da se pojave pred ovim Sudom u ulozi stranke, ali se njihova zaštita, kao što je pokazano, vrši i pred ovim sudskim forumom. Sličan je slučaj sa Evropskim sudom za prava čoveka i još nekim međunarodnim telima.

Ispitivanju činjenice čovekovog aktivnog subjektiviteta u međunarodnom pravu treba, smatramo, dati mesto u sklopu ostalih mera zaštite; može joj se priznati i uloga najvišeg oblika zaštite, ali se ipak ne sme ići dalje od toga i celokupna zaštita poistovećivati sa njom. Ona je samo jedan od faktora, a u kojoj su meri ostali oblici u stanju da obezbede zaštitu, odnosno da li jedino ovaj oblik ispunjava taj cilj, stvar je ispitivanja tih faktora. U protivnom dolazimo u situaciju da zapostavimo objektivno stanje zaštite naših prava na međunarodnom planu, da zaštitu zamenimo i poistovetimo samo sa jednim njenim oblikom.

Slobodan Milenković

LA PROTECTION DES DROITS DE L'HOMME ET LA SUBJECTIVITE
DU PARTICULIER A LA LUMIERE DE LA THEORIE ET
DE LA PRATIQUE INTERNATIONALES

R É S U M É

Dans son étude, l'auteur examine le rapport entre la protection internationale des droits de l'homme et la subjectivité du particulier. Dans le cadre de l'analyse théorique de cette question, il souligne deux conceptions: certains auteurs ne mettent pas en rapport les deux institutions internationales; à ce propos, ils partent des définitions simplifiées du sujet du droit international, du caractère théologique et instrumental du droit international par rapport au particulier, ou bien soulignent simplement que l'intensification de la protection internationale signifie seulement l'humanisation du droit international et l'élargissement des principes démocratiques. Toutefois, un bien plus grand nombre d'auteurs prend la protection internationale des droits de l'homme pour point de départ de l'analyse de la subjectivité internationale du particulier. C'est de ce point de vue là que partent les partisans de la théorie de compromis, négative et *sui generis* de l'homme en tant que sujet international.

Dans la deuxième partie de son étude, l'auteur examine les différentes formes de protection des droits du particulier non seulement sur le plan universel mais aussi régional. Les sujets de son examen sont: l'intervention humanitaire, la Déclaration et la Convention sur l'élimination de toutes les formes de discrimination raciale, la protection des droits de l'homme sur les continents européen et américain, la protection des droits du particulier devant la Cour de justice internationale et la Cour permanente d'arbitrage et, enfin, l'influence des conventions de Genève de 1949 sur la subjectivité internationale du particulier.

Dans sa conclusion, l'auteur formule des reproches au sujet des vues théoriques exposées, en se basant sur les réalisations pratiques dans le domaine de la protection des droits de l'homme:

Les auteurs qui ne mettent pas la protection internationale des droits de l'homme en rapport avec la subjectivité du particulier se bornent à faire cette constatation sans l'expliquer de près. Une explication est, cependant, indispensable pour mettre en relief le désaccord avec les positions de certains théoriciens dans les travaux desquels nous lisons que la reconnaissance de la subjectivité internationale signifie également la démocratisation et l'humanisation du droit international.

Chez les auteurs qui reconnaissent à la protection le rôle d'élément de la subjectivité internationale du particulier apparaissent les deux faiblesses suivantes:

La protection des droits de l'homme est envisagée souvent à travers le texte des actes déterminés; la signification pratique effective de ces dispositions n'est pas examinée dans une mesure suffisante. Il s'ensuit l'exagération de l'importance de la Convention européenne sur les droits de l'homme: on prend en considération la stipulation de l'article 25 en faveur du particulier, et dans une mesure moindre les litiges réglés — quelques pourcentages seulement du nombre global des requêtes présentées. Le cas de la Grèce est également caractéristique. Bien qu'il soit lié par la Convention européenne, ce pays ne respecte même pas un standard minimum des droits de l'homme. Aussi lors de l'analyse de la question de la subjectivité internationale du particulier, un des éléments doit-il être non seulement la proclamation des droits, mais aussi leur protection effective.

Or, quant à la constatation de la nécessité de la protection des droits de l'homme, il convient de souligner que la subjectivité du particulier doit être considérée dans le contexte général de la protection internationale, et non comme résultat de l'analyse des diverses conditions érigées au niveau des critères. Il n'est pas d'importance primordiale, disons, si la protection est soulevée par le particulier; ce qui importe, c'est si la protection est exercée, et dans quelle mesure elle est efficace. C'est pourquoi le fait que le particulier ne possède pas *locus standi in judicio* ne doit pas être le seul argument

dans le sens que la constatation négative à ce sujet signifie la fin de l'examen. Ceci a plus forte raison qu'un tel raisonnement peut donner des résultats erronés — la protection effective des droits du particulier peut exister aussi sans le droit d'intenter un procès. L'article 34 des Statuts de la Cour de justice internationale, par exemple, ne permet pas aux particuliers d'apparaître devant la Cour dans le rôle de partie, mais leur protection s'exerce aussi devant cette instance judiciaire. Dans le cas contraire nous nous trouvons dans la situation de négliger l'état objectif de protection de nos droits sur le plan international, de remplacer et d'identifier la protection avec une de ses formes.

Praksa

